

Александар Ђ. Кадијевић

АРХИТЕКТОНСКИ РАЗВОЈ СМЕДЕРЕВА (1918–1941) У СВЕТЛУ ИСТОРИОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА

Апстракт: Захваљујући близини Београда, али и сопственој еманципацији, у периоду између два светска рата Смедерево бележи завидан градитељски успон базиран на демографском и привредно-индустријском расту. У граду и околини подигнуто је мноштво вишепородичних стамбених зграда, једнопородичних кућа, управних, школских, трговачких, угоститељских и занатских објеката, индустријских постројења и меморијалних споменика. Знатно је унапређена саобраћајна инфраструктура, уређене су парковске површине и дунавски пристанишни појас са прилазима средњовековној тврђави. Уважавајући претходна историографска тумачења, свеобухватно атрибуирање, прецизно датовање и валоризовање смедеревског међуратног градитељства, је неопходно продубити и организационо објединити. Тиме ће се ојачати његов цивилизацијски статус и осигурати делотворнија заштита.

Кључне речи: Смедерево, међуратно раздобље, архитектура, урбанизам, историографија, заштита.

Посматран са историјске дистанце, краткотрајни међуратни период (1918–1941) развоја српске архитектуре може се сматрати вишеструко узорним и плодним¹ и то не само у Београду, престоници тадашње Југославије,² већ и градовима који су му економски и културолошки гравитирали. Захваљујући близини метрополе, али и сопственој еманципацији, уз Земун и Панчево, Смедерево доживљава

1 А. Kadijević, „Newer Serbian Architecture and its Audience“, *Зборник Матице српске за ликовне уметности* 39 (Нови Сад), 2011, 253–270.

2 P. J. Marković, *Beograd i Evropa 1918–1941*, Beograd 1992.

градитељску експанзију базирану на демографском и привредно-индустријском расту.³

Грађевински фонд међуратног Смедерева се из године у годину функционално употпуњавао и типолошки раслојавао, док се градско подручје ширило и уређивало.⁴ Исто важи и за околне средине које су му нагињале као административном центру. Знатно су обogaћени сви типови грађевина, почев од једнопородичних кућа и вишепородичних стамбених зграда, преко управних, школских, трговачких, угоститељских и занатских објеката, до индустријских постројења и меморијалних споменика. Знатно је унапређена смедеревска саобраћајна инфраструктура, уређене су парковске површине и дунавски пристанишни појас са прилазима средњовековној тврђави.

У цивилизацијском смислу, претходно раздобље архитектонске европеизације Смедерева (започете одласком Турака), када је оно представљало важан трговачко-извознички погранични пункт, у међуратном раздобљу заменио је процес модернизације заснован на индустријализацији.⁵ Од предратног малог житарског града Смедерево је нагло претворено у напредни индустријски центар, са удвострученим становништвом. Осим десетак крупнијих и мањих индустријских погона, од 1919. до 1937. подигнуто је преко 400 нових зграда у вредности од 50 милиона тадашњих динара.⁶ Град је, међу ретким у Србији, добио нови Генерални план (1936), као и Грађевински правилник (1937). Аутор плана регулације био је општински инжењер Бошко Трифуновић, који је потенцирао уређење градског центра и калдрмисање улица. Осим изградње бројних јавних установа, посебну пажњу је поклатио уређењу парковских површина и приобалног кеја, дугачког око два километра.⁷

Процес међуратног преуређења града спровели су амбициозни градски функционери и просвећени инвеститори, ангажујући и стручњаке са стране. Тиме је настављена традиција започета у

3 Са 5800 1921. год. број становника у Смедереву се до краја периода повећао на 11.000. Види: Л. Павловић, *Историја Смедерева у речи и слици*, Смедерево 1980, 375; Д. Срејић, „Архитектура Смедерева од 1918. до 1945. године“, *Смедеревски зборник* 2, 2009, 121–143.

4 Д. Срејић, н. д., 122.

5 Z. Manević, „Sto i prva evropeizacija“, *Čovjek i prostor* 10 (Zagreb), 1969, 14–15; А. Митровић, „Европеизација и /или модернизација. Десет теза“, *Годишњак за друштвену историју* 2 (Београд), 1994, 143–145.

6 Д. Ђ., Смедерево се модернизује, *Политика* 15. 9. 1937, 15.

7 Пројекат уређења кеја видети у: Д. Ђ., н. д.

Кнежевине, а од 1882. и Краљевине Србији, да Смедерево изграђују најугледнији српски и придошли градитељи, попут Андреје Дамјанова, Александра Бугарског, Јована Илкића, Милорада Рувидића, Данила Владисављевића и Франтишека Неквасила.⁸ Дела њихових међуратних следбеника (Александра Дурока, Николаја Краснова, Матије Блехе, Георгија Коваљевског и др.) показују да Смедерево није представљало архитектонску периферију, већ привлачан полигон за најамбициозније ствараоце. Отуд је и добило репрезентативне зграде у ауторској интерпретацији актуелних стилова – академизма, националног „слога“, постсецесије и модерне, без кашњења у односу на Београд, што је на нивоу Србије представљало преседан.

Новоизграђени фонд међуратног Смедерева реализовала је локална техничка администрација (Грађевинска секција и Грађевинска дирекција) сарађујући са Архитектонским одељењем Министарства грађевина Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (од 1929. Краљевине Југославије), Министарством војске, Министарством вера, Техничким одељењем Дунавске бановине, приватним пројектантским бироима и предузимачима. Уз носиоце градске власти, изградњу су подстицали локални предузетници путем појединачних и удружених наруџбина. У досадашњим историографским студијама посебно је истакнут допринос руског емигранта Николаја Петровића Краснова (Николай Петрович Краснов, 1864–1939, сл. 1),⁹ империјалног академика архитектуре који се реактивирао у југословенском Министарству грађевина 1922. године.¹⁰

8 Б. Несторовић, „Преглед споменика архитектуре у Србији XIX века“, *Саопштења X* (Београд), 1974, 166; В. Касалица, „Црква Св. Георгија у Смедереву“, *Гласник ДКС 14* (Београд), 1990, 126–128; В. Касалица, „Архитектонски ансамбл Трга Републике у Смедереву“, *Гласник ДКС 16* (Београд), 1992, 168–170; М. Поповић, „Хералдички симболи на згради Начелства и суда Округа смедеревског“, *Гласник ДКС 28* (Београд), 2004, 127–130; А. Марковић и др., *Мали водич кроз културну баштину Смедерева*, Смедерево 2007; З. Маневић (ред.), *Лексикон неимара*, Београд–Подгорица 2008, 64, 69, 87, 160–161, 348; С. Цветковић, *Вила династије Обреновић у Смедереву*, Смедерево 2008; И. Паштрнакова, „Кирил Кутлик и Франтишек Неквасил – заборављена имена из културне историје Смедерева“, *Смедеревски зборник 2*, 2009, 84–96; В. Ђокић, *Урбана типологија. Gradski trg у Србији*, Београд 2009, 262–271; В. Мркић, „Вила пуковника Симоновића на Дунаву код Смедерева“, *Гласник ДКС 35* (Београд), 2011, 166–170; А. Кадидевић, *Византијско градитељство као инспирација српских неимара новијег доба/Byzantine architecture as inspiration for Serbian New Age architects*, Београд/ Belgrade 2016, 22–23.

9 А. Марковић и др., н. д., 25–26; Д. Милошевић, „Смедеревско архитетурно наслеђе Николаја Петровића Краснова“, *Зборник Матице српске за ликовне уметности 42* (Нови Сад), 2014, 231–247; Д. Милошевић, „Зграда Царинарице у Смедереву – историјат градње“, *Смедеревски зборник 5*, 2016, 173–185.

10 А. Кадидевић, „Рад Николаја Краснова у Министарству грађевина Краљевине СХС/Југославије у Београду од 1922. до 1939. године“, *Годишњак града Београда XLIV*, 1997, 221–255.

|Сл. 1. Арх. Николај Петровић Краснов.
Извор: <http://sloven.org.rs>

Уз то, београдска испоства чешке грађевинске фирме „Матија Блеха“ (Matěj Blecha) обогатила је смедеревски индустријски фонд,¹¹ док је низ мање познатих аутора употпунио остале грађевинске ресурсе, укључујући и Бошка Трифунчића, који је прилежно надзирао изградњу међуратног Смедерева.¹²

Следећи претходна историографска тумачења, углавном усредсређена на најзначајнија дела, свеобухватно атрибуирање, прецизно датовање и валоризовање смедеревског међуратног градитељства требало би доследно заокружити, чиме би се осигурала његова делотворнија заштита и културолошка реафирмација. У том еманципаторском процесу

првостепенна улога припада локалним истраживачима (историчарима уметности и културе, архитектима, урбанистима и конзерваторима), најпозванијим да критички обрађују доступну грађу: објекте на терену, урбанистичке целине, сачуване регулационе планове, грађевинске правилнике, архивску документацију о постојећим и срушеним зградама, библиотечке и музејске фондове, фототеке, хемеротеке, медијатеке, конзерваторске елаборате, податке из приватних колекција и историографске прилоге. Све те изворе би требало потпуније евидентирати и растумачити, а потом и ускладити са документима из других националних културно-научних установа: Архива Србије, Архива Југославије, Архива Војводине, Архива и Библиографског одељења САНУ, Музеја СПЦ, Музеја града Београда, Музеја науке и технике, Матице српске, ИАУС-а, Републичког завода за заштиту споменика културе, Музеја примењене уметности, Завода за заштиту споменика културе града Београда, Универзитета у Београду и Асоцијације српских архитеката, као и са историјским

11 Д. Срејић, *н. д.*, 126–127. Види и: Т. Дамљановић, *Чешко српске архитектонске везе 1918–1941*, Београд 2004, 89; И. Р. Марковић, Ђ. Боровњак, В. Путник, *Чешко-српске везе у архитектури Београда 1863–1941*, Београд 2014, 8–9.

12 Д. Срејић, *н. д.*, 123, 131.

архивима, катастарским одељењима и културним центрима градова у окружењу (Костолац, Смедеревска Паланка, Пожаревац, Ковин, Велико Градиште, Велика Плана).

Покретањем посебних истраживачких пројеката, организовањем тематских изложби и симпозијума, објављивањем зборника, монографија и исцрпне уметничке топографије града, знатно би се продубиле досадашње интерпретације. Тиме би и регионална служба заштите културних споменика добила драгоцене подстицаје за преиспитивање приоритета у зони своје надлежности, са циљем повећања броја заштићених грађевина из међуратног периода.¹³

У методолошком погледу веома је важно дефинисати просторно-историјске границе географске области обухваћене колоквијалном синтагмом „Смедеревски крај“ (некада срез и округ). То ће олакшати успостављање прегледне топографске хронологије архитектонских објеката, диференцираних по годинама и месту настанка, функцији, типу власништва, статусном профилу сопственика, пројектаната и извођача. Уз то, помним истраживањем локалне и националне међуратне журналистике („Глас Подунавља“, „Политика“, „Време“, „Правда“, „Београдске општинске новине“ и др.), додатно би се обогатила сазнања о градитељском успону Смедерева.

У промишљањима периодизације новијег смедеревског градитељства постоје неслагања о томе да ли би међуратно раздобље требало повезати са временом окупације и обнове града предузете након разарајуће експлозије 5. јуна 1941. године. Основу за њихово тематско обједињавање пружају многи и данас сачувани објекти, изграђени на принципима међуратне архитектуре. По својим архитектонским атрибутима они недвосмислено представљају наставак ранијих тежњи, будући да су их реализовали аутори формирану у међуратном периоду (пре свих арх. Александар Дероко, али и Светозар Јовановић, Михајло Радовановић, Сергеј Вихров, Милица Штерић и др.).¹⁴

13 Уз средњовековне споменике и целине, служба је у оквиру своје надлежности допринела да се валоризују и заштите најважнији примери из новијих градитељских раздобља (види: <http://spomenikikulture.org.rs/>; Д. Милошевић, „Проблеми заштите старог језгра Смедерева“, у: *Стара градска језгра и историјске целине. Проблеми и могућности очувања и управљања*, ур. М. Грозданић и С. Димитријевић Марковић, Београд 2013, 132–144.

14 В. Касалица, „Једно градитељско остварење Александра Дерока у Смедереву“, *Гласник ДКС* 13 (Београд 1989), 132–133; П. Вукоичић, „Санација спомен-костурнице на Старом гробљу у Смедереву“, *Гласник ДКС* 26 (Београд), 2002, 190–192; В. Мркић, „Покушај расветљавања улоге Александра Дерока у обнови Смедерева током Другог светског рата“, *Гласник ДКС* 33 (Београд), 2009, 157–163; Д. Срејић, *н. д.*, 133–141.

Са друге стране, од почетка педесетих година прошлог века уврежена су мишљења да такво хронолошко припајање није примерено, будући да је већи део здања изграђених у „национално-колонијаторском“ стилу изнедрила квислиншка идеологија Љотићевог покрета, превасходно утицајна у време окупације.¹⁵

Додатну пажњу би требало поклонити улози продуктивних руских емиграната у изградњи Смедерева од 1918. до 1941. (и 1945. године). Чињеница да је у граду на Дунаву неколико емигрантских година провео Евгеније Михаилович Гулин (Евгений Михаилович Гулин), империјални цивилни инжењер рођен 1875. у Ставропољу,¹⁶ сведочи о солидарности Смедереваца са руским избеглицама и придошлим стручњацима. Пре него што је у Београду развио богату приватну пројектантску праксу (од 1923), Гулин је водио комисиону продавницу техничке робе са земљаком Филипом Акуловим (Филипп Акулов), бившим предузимачем и градоначелником Јекатериндора.¹⁷ Отуд није искључено да је и у Смедереву радио као пројектант или предузимач, што се може проверити подробним истраживањем архивске грађе.

Смедеревски опус искусног академика Николаја Петровића Краснова, атрибуиран трудом локалних истраживача,¹⁸ заслужује потпунију пажњу историографа руске уметничке емиграције. Градотворна естетика Красновљевих објеката (Општински дом и Царинарница, сл. 2–3),¹⁹ потврђује далековидост његовог стваралачког проседеа, јер су они очували стожерни визуелни значај у блоковима у које су интерполирани.

15 М. Мацура, „Смедерево“, у: *Градови и насеља у Србији*, ур. М. Митровић, Београд 1953, 193.

16 А. Кадијевић, „Палата Милоша Савчића (1924–1926), нетипична београдска угаона зграда“, *Наслеђе* 17 (Београд 2016), 37–51.

17 О. Латинчић, „Прилози биографијама руских архитеката – градитеља Београда“, *Наслеђе* 16 (Београд), 2015, 150.

18 Првобитно атрибуиран као дело Петра Поповића, накнадно је приписан чувеном руском академику архитектуре Н. П. Краснову. О томе види: В. Касалица, „Архитектонски ансамбл Трга Републике у Смедереву“, *Гласник ДКС* 16 (Београд), 1992, 169; П. Вукоичић, „Трг Републике у Смедереву. Генеза урбане форме“, у: *Споменици Смедерева и Браничева* 1, Смедерево 1997, 153; А. Марковић и др., *н. д.*, 25–26; Д. Милошевић, „Смедеревско архитектурно наслеђе Николаја Петровића Краснова“, *Зборник Матице српске за ликовне уметности* 42, Нови Сад 2014, 231–247; Д. Милошевић, „Зграда Царинарнице у Смедереву – историјат градње“, *Смедеревски зборник* 5, 2016, 173–185.

19 Поготово је Општински дом ојачао друштвену функцију трга, усађујући му додатну репрезентативност и визуелну ауторитативност. За разлику од предратног царшијског карактера, у међуратном периоду трг добија обележје савременог градског центра. У његову отворену и хетерогену конфигурацију, Општински дом уноси значајну хармонију јер га на својој страни пластички жижно заокружује. Подигнут наспрам Окружног начелства, још више наглашава централно тежиште у троугаоној геометрији трга (види: П. Вукоичић, *н. д.*, 153–154; В. Ђокић, *н. д.*, 267).

Сл. 2. Зграда Општинског дома, пројектант арх. Н. П. Краснов
Извор: Лична архива

Сл. 3. Зграда Царинарнице, пројектант арх. Н. П. Краснов
Извор: Лична архива

Иако конзервативнијег просторно-декоративног склопа за своје време, ти објекти сведоче о потреби смедеревске средине да подржи „југославизацију“ архитектуре административних здања изграђених у националном академистичком стилу са елементима неоманиризма (Општински дом) и модернизованог академизма (Царинарница).

У амбициозној обнови урушеног Смедерева након јуна 1941, значајан допринос дао је Сергеј Петровић Вихров (Сергей Петрович Вихров). Рођен 24. јануара 1913. године у Одеси, припада трећој генерацији руских емиграната који су студије од почетка похађали у Београду. Дипломирао је на Архитектонском одсеку Техничког

факултета 1935. године,²⁰ излажући исте године дипломски рад на смотри студентског клуба. За сада се зна да је у престоници подигао стамбену зграду у Трнској 25.²¹ Од 1936. почео је да ради у Новом Саду као архитекта Дунавске бановине, одакле 1942. прелази у Смедерево и изводи десетак зграда у стилу модерне архитектуре, као и поједине у фолклористичком духу. Током 1943/44. борави у Немачкој, а 1944. у Ковину, да би се 1950. настанио у Трсту.²² Познат је и ангажман емигранта Бориса Николајева (Борис Николаев), грађевинског инжењера из Београда, који је уређивао смедеревски пристанишни кеј 1928. године,²³ као и арх. Георгија Павловича Коваљевског (Георгий Павлович Ковалевский) који је 1936. уредио сквер испред Гимназије (сл. 4).²⁴

|Сл. 4. Арх. Георгије Павлович Коваљевски, скица Трга испред Гимназије
Извор: Леонтије Павловић, Историја Смедерева у речи и слици

У будућим историографским истраживањима пажњу би требало поклонити недовољно проученим објектима подигнутим изван главног смедеревског трга, (сл. 5) то јест на ободима ужег градског центра, на периферији и насељима приватних летњиковаца.

20 Т. Миленковић, *Руски инжењери у Југославији 1919–1941*, Београд 1997, 179.

21 О. Латинчић, *н. д.*, 149.

22 В. Мркић, *н. д.*, 158, 163.

23 Д. Срејић, *н. д.*, 129.

24 Л. Павловић, *н. д.*, 380; Коваљевски је успешно градио и у Београду, Крагујевцу, Бачкој Тополи и Нишкој Бањи. Види: М. Ђурђевић, „Урбанистичко-архитектонска делатност Ђорђа Павловича Коваљевског у Србији“, *Годишњак града Београда XLIX – L*, 2002–2003, 169–182.

Такође, при тумачењу стилистике индустријских капацитета требало би диференцирати примере безличног утилитаризма, модерног рационализма и умереног експресионизма, заступљених и у другим српским индустријским центрима.²⁵

Сл. 5. Трг републике у Смедереву, снимак из ваздуха
Извор: <http://www.toosd.com/stranica/148/Glavni-gradski-trg>.

Повећано интересовање културне јавности за споменике посвећене страдалим сународницима у балканским и Првом светском рату, које је у Смедереву резултирало пионирским тумачењима,²⁶ требало би обогатити атрибуцијама евидентираних архитектонских структура (провером београдских архивских фондова), као и откривањем ближних мотива за њихово различито концептуално уобличавање (споменици у виду обелиска, пирамиде, са фигурама на постољу, спомен-плоче, спомен-чесме и спомен-костурнице). Више пажње заслужују и примери међуратног народног градитељства, делимично очувани у општини Смедерево.²⁷

25 Види: Д. Карапанца, „Индустријско наслеђе “Сартид на Дунаву”“, *Гласник ДКС* 28 (Београд), 2004, 154–157; А. Кадијевић, „Индустријска архитектура Београда и Србије: проблеми истраживања и тумачења“, *Годишњак града Београда* LIX, 2012, 11–36.

26 А. Марковић, *У спомен на Велики рат. Спомен обележја Првог светског рата на подручју Града Смедерева*, Смедерево 2014; А. Марковић, *Меморијали Првог светског Рата као симболи државног и националног идентитета. Споменик изгинулим и умрлим борцима у ратовима 1912–1920 варошице Сараорца у Сараорцима*, Смедеревски зборник 5, Смедерево 2016, 117–136.

27 Н. Николић, „Народно градитељство – стамбена архитектура и култура становања у насељима општине Смедерево“, *Смедеревски зборник* 4, 2013, 41–70.

Веза грађевинске администрације Смедерева са управом Дунавске бановине која је формално уређивала градитељску активност на овој територији од 1929. године, такође представља неистражену тему.²⁸ Исто важи и за утицаје из Београда у чијим збиркама је похрањено мноштво извора који сведоче о раду градитеља који су деловали у међуратном Смедереву. Уз то, потпуније истраживање локалне политичке и културне сцене представља незаобилазну фазу у расветљавању социјалних премиса тадашње смедеревске изградње.

Са становишта урбанистичке позиционираности међуратних објеката, било би их целисходно разврстати на угаоне и интерполиране зграде, слободностојећа издвојена здања и блоковске целине које су комуницирале путем специфичног визуелног дијалога, углавном базираног на стилском уклапању, висинском уједначавању и силуетном надовезивању, а понекад и на контрастном неслагању. Фасадну декорацију смедеревских међуратних објеката заступљену у фигуралној и рељефној форми, такође би требало детаљније проучити, са нагласком на њен стил, порекло, технику, симболику и улогу у систему архитектонских целина.²⁹

|Сл. 6. Архитекта Петар Ј. Поповић
Извор: Архив САНУ Ф-386

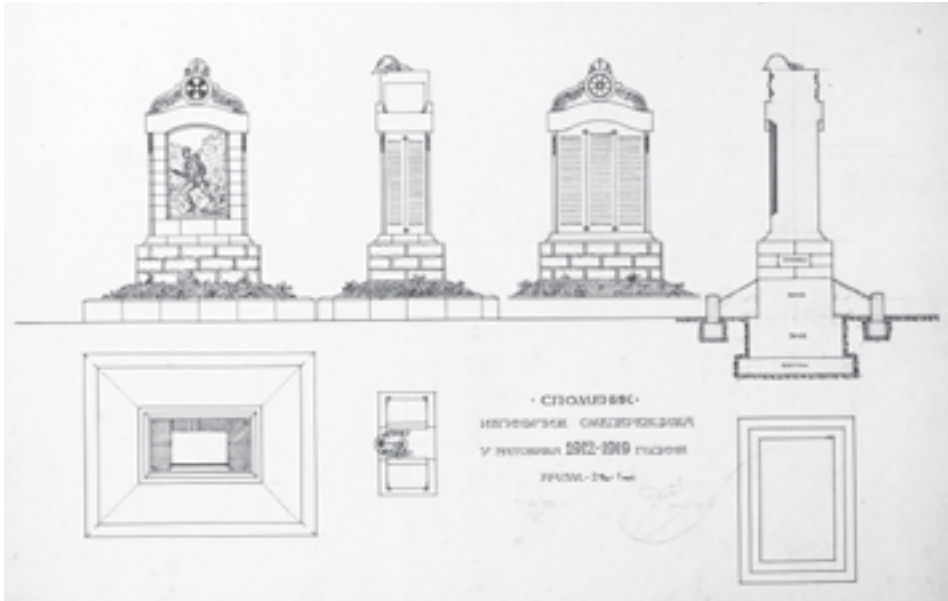
Исто важи и за хералдичка знамења која се могу упоредити са панданима у престоници и југословенским регионалним центрима.

Улога арх. Петра Поповића (1873–1945) у изградњи међуратног Смедерева и околине (неизведени пројекат за градски споменик палим у ослободилачким ратовима из 1920. год. и реализована задужбина пуковника Тодића у Костолцу из 1926, са Ж. Татићем)³⁰ представља још једну запостављену

28 Види: С. Бјелица, *Политички развој Новог Сада између два светска рата*, Нови Сад 2008, 81–125.

29 Углавном су представљали допуну архитектуре, ретко се издвајајући као аутономни или доминантни мотиви унутар визуелних целина. Изражавали су симболику преносног или конвенционално препознатљивог значења.

30 Види: Споменик изгнулим Смедеревцима у ратовима 1912–1919 године, Музеј СПЦ, Оставина Петра Ј. Поповића, инв. бр 7894, инв. бр. 8289; З. Шипка Ергелашев, „Петра Ј. Поповић, живот и делатност“, *Зборник за ликовне уметности Матице српске* 16 (Нови Сад), 1980, 167, 198.

Сл. 7. Арх. Петар Ј. Поповић, Споменик изгнулим Смедеревцима у ратовима 1912–1919 (нереализован пројекат)
Извор: Музеј СПЦ, Оставина Петра Ј. Поповића, инв. бр. 2587

тему, укључујући и његов рад на заштити и презентацији смедеревских споменика³¹ (сл. 6–7).

Због последица јунске девастације из 1941. године, као и послератних преинача урбаног ткива, међуратно Смедерево данас све мање опстоји у простору, а све више у сећањима малобројних савременика, историографским, музеолошким и интернет презентацијама. Вођени прагматичним стваралачким и идеолошким интересима послератни аутори нису показали адекватан респект према међуратном градитељском фонду. Иако модернизовање градских ресурса са цивилизацијског становишта представља неминовност, извршене преиначе су у великој мери обезвредиле архитектонски дигнитет старијих здања. Ни најновији талас деградативних интерполација и надоградњи, упркос отпору службе заштите, није заобишао овај подунавски град.

Може се закључити да би будућа историографска истраживања међуратног смедеревског градитељства требало усмерити од

31 П. Поповић, *Споменица пестогодишњице смедеревског града Деспота Ђурђа Бранковића, Смедерево 1430–1930*, Београд 1930–31, 31–135; Исти, „Нова смедеревска црква св. Ђорђа у Смедереву“, *Живот уметности* 6, Београд 1937, 211–215.

појединачних ка општим темама, почев од расветљавања архитектонске генезе сваке појединачне зграде, па до реконструисања целовите слике о слојевитом урбанистичком преображају града.³² Тај развој би требало сагледати и у ужем економском контексту, анализом инвестиција, трошкова, енергетске исплативости и трајности изграђеног фонда (пре свега индустријског који најбрже застарева). Уз то, поређењем смедеревских објеката са остварењима ангажованих архитеката у осталим срединама, подспешиће се још тачнија вредновања укупних националних градитељских прегнућа.

Смедерево би се по тадашњем архитектонском развоју најпре могло упоредити са градовима сличне величине, степена демографске и индустријске развијености јер је неравномеран економско-социјални развој многе средине учинио неупоредивим. Отуд се може закључити да је међуратно Смедерево неспорно предњачило на северу централне Србије, као водећа средина београдског јужног залеђа, делимично упоредива са индустријски полетним Лесковцем,³³ али и многољуднијим Нишом и Крагујевцем. Чињеница да је чувени Краснов управо одабрао да гради у Смедереву уместо у другим местима сличне величине показује колики је значај оно имало у свести тадашњих архитеката, чије принципе прагматичног поступања, критичког самосагледавања и хијерархијског повезивања са дистанце само можемо наслућивати.³⁴

Белешка о аутору

др Александар Ђ. Кадијевић
Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју уметности, редовни професор
Контакт: akadijev@f.bg.ac.rs

32 За то је потребан и свестрано обучен кадар, који је у активном облику већ заступљен у културним установама града, али ког би због обима посла требало обогатити.

33 А. Кадијевић, „On the later architecture of Leskovac and its place in Serbian architecture“, *ЗЛУ Мамуце српске* 37 (Нови Сад), 2009, 265–276.

34 Z. Manević, „Arhitektura između biznisa i kulture“, *Izgradnja* 3 (Beograd) 1987, 35–36; А. Кадијевић, „Poimanje čistote stila i autorskog izraza u novijoj srpskoj arhitekturi. Comprehension of the purity of style and the authorial expression in recent Serbian architecture“, u: *Čist izraz. 13. Bijenale umetnosti*, ur. D. Jelenković, Pančevo 2008, 14–22, 195–201; А. Кадијевић, „Državni arhitekta – poslušnik ili stvaralac?“ *Zbornik seminara za studije istoriju moderne umetnosti Filozofskog fakulteta* 10 (Beograd) 2014, 69–77.

ЛИТЕРАТУРА

Бјелица, Слободан, *Политички развој Новог Сада између два светска рата*, Филозофски факултет, Нови Сад 2008.

Вукоичић, Петар, „Санација спомен-костурнице на Старом гробљу у Смедереву“, *Гласник ДКС* 26 (Београд), 2002, 190–192.

Вукоичић, Петар, „Трг Републике у Смедереву. Генеза урбане форме“, у: *Споменици Смедерева и Браничева* 1, Смедерево 1997, 141–181.

Дамљановић, Тања, *Чешко српске архитектонске везе 1918–1941*, РЗЗСК Београд 2004.

Ђокић, Vladan, *Urbana tipologija. Gradski trg u Srbiji*, Arhitektonski fakultet, Beograd 2009, 262–271.

Ђурђевић, Марина, „Урбанистичко-архитектонска делатност Ђорђа Павловича Ковалевог у Србији“, *Годишњак града Београда* XLIX – L, 2002–2003, 169–182.

Кадиевић, Александар, *Византијско градитељство као инспирација српских неимара новијег доба / Byzantine architecture as inspiration for Serbian New Age architects*, САНУ, Српски комитет за византологију, Београд/ Belgrade 2016.

Kadijević, Aleksandar, „Državni arhitekta – poslušnik ili stvaralac?“ *Zbornik seminara za studije istoriji moderne umetnosti Filozofskog fakulteta* 10 (Beograd), 2014, 69–77.

Кадиевић, Александар, „Индустријска архитектура Београда и Србије: проблеми истраживања и тумачења“, *Годишњак града Београда* LIX, 2012, 11–36.

Kadijević, Aleksandar, „Newer Serbian Architecture and its Audience“, *Зборник Матице српске за ликовне уметности* 39 (Нови Сад), 2011, 253–270.

Kadijević, Aleksandar, „On the later architecture of Leskovac and its place in Serbian architecture“, *Зборник за ликовне уметности Матице српске* 37 (Нови Сад), 2009, 265–276.

Кадиевић, Александар, „Палата Милоша Савчића (1924–1926), нетипична београдска угаона зграда“, *Наслеђе* 17 (Београд), 2016, 37–51.

Kadijević, Aleksandar, „Poimanje čistote stila i autorskog izraza u novijoj srpskoj arhitekturi. Comprehension of the purity of style and the authorial expression in recent Serbian architecture“, у: *Čist izraz. 13. Bijenale umetnosti*, ur. D. Jelenković, Pančevo 2008, 14–22, 195–201.

Кадиевић, Александар, „Рад Николаја Краснова у Министарству грађевина Краљевине СХС/Југославије у Београду од 1922. до 1939. године“, *Годишњак града Београда* XLIV 1997, 221–255.

Карапанца, Душан, „Индустријско наслеђе “Сартид на Дунав”“, *Гласник ДКС* 28 (Београд), 2004, 154–157.

Касалица, Владислав, „Архитектонски ансамбл Трга Републике у Смедереву“, *Гласник ДКС* 16 (Београд), 1992, 168–170.

Касалица, Владислав, „Једно градитељско остварење Александра Дерока у Смедереву“, *Гласник ДКС* 13 (Београд), 1989, 132–133.

Касалица, Владислав, „Црква Св. Георгија у Смедереву“, *Гласник ДКС* 14 (Београд), 1990, 126–128.

Латинчић, Олга, „Прилози биографијама руских архитеката – градитеља Београда“, *Наслеђе* 16 (Београд), 2015, 147–160.

Maneвић, Zoran, „Arhitektura između biznisa i kulture“, *Izgradnja* 3 (Београд), 1987, 35–36

Maneвић, Zoran, „Sto i prva evropeizacija“, *Čovjek i prostor* 10 (Zagreb), 1969, 14–15.

Marković, J. Peđa, *Beograd i Evropa 1918–1941*, Savremena administracija, Beograd 1992.

Маневић, Зоран (ред.), *Лексикон неимара*, Клуб архитеката, Архитектонски форум, Београд–Подгорица 2008.

Марковић, Анита „Меморијали Првог светског Рата као симболи државног и националног идентитета. Споменик изгнулим и умрлим борцима у ратовима 1912–1920 варошице Сараорца у Сараорцима“ *Смедеревски зборник* 5, 2016, 117–136.

Марковић, Анита и др., *Мали водич кроз културну баштину Смедерева*, Регионални завод за заштиту споменика културе Смедерево, Смедерево 2007.

Марковић, Анита, *У спомен на Велики рат. Спомен обележја Првог светског рата на подручју Града Смедерева*, Регионални завод за заштиту споменика културе, Смедерево 2014.

Марковић, Р. Иван, Боровњак Ђурђија и Путник, Владана, *Чешко-српске везе у архитектури Београда 1863–1941*, Етнографски музеј, Београд 2014.

Миленковић, Тома, *Руски инжењери у Југославији 1919–1941*, Савез инжењера и техничара Србије, Београд 1997.

Милошевић, Данијела, „Зграда Царинарнице у Смедереву – историјат градње“, *Смедеревски зборник* 5, 2016, 173–185.

Милошевић, Данијела, „Проблеми заштите старог језгра Смедерева“, у: *Стара градска језгра и историјске целине. Проблеми и могућности очувања и управљања*, ур. М. Грозданић и С. Димитријевић Марковић, Завод за заштиту споменика културе града Београда, 2013, 132–144.

Милошевић, Данијела, „Смедеревско архитектурно наслеђе Николаја Петровића Краснова“, *Зборник Матице српске за ликовне уметности* 42 (Нови Сад), 2014, 231–247.

Митровић, Андреј, „Европеизација и /или модернизација. Десет теза“, *Годишњак за друштвену историју* 2 (Београд), 1994, 143–145.

Митровић, Михајло (ур.), *Градови и насеља у Србији*, Урбанистички завод НРС, Београд 1953.

Мркић, Весна, „Вила пуковника Симоновића на Дунаву код Смедерева“, *Гласник ДКС* 35 (Београд), 2011, 166–170.

Мркић, Весна, „Покушај расветљавања улоге Александра Дерока у обнови Смедерева током Другог светског рата“, *Гласник ДКС* 23 (Београд), 2009, 157–163.

Несторовић, Богдан, „Преглед споменика архитектуре у Србији XIX века“, *Саопштења X*, (Београд), 1974, 141–169.

Николић, Наташа, „Народно градитељство – стамбена архитектура и култура становања у насељима општине Смедерево“, *Смедеревски зборник* 4, 2013, 41–70.

Павловић, Леонтије, *Историја Смедерева у речи и слици*, Музеј у Смедереву, Смедерево 1980.

Паштрнакова, Ива, „Кирил Кутлик и Франтишек Неквасил – заборављена имена из културне историје Смедерева“, *Смедеревски зборник* 2, 2009, 84–96.

Поповић, Марко, „Хералдички симболи на згради Начелства и суда Округа смедеревског“, *Гласник ДКС* 28 (Београд), 2004, 127–130.

Поповић, Петар, „Нова смедеревска црква св. Ђорђа“, *Живот уметности* 6 (Београд), 1937, 211–215.

Поповић, Петар, *Споменица пестогодишњице смедеревског града Деспота Ђурђа Бранковића, Смедерево 1430–1930*, Београд 1930–1931.

Срејић, Данијела, „Архитектура Смедерева од 1918. до 1945. године“, *Смедеревски зборник* 2, 2009, 121–143.

Цветковић, Снежана, *Вила династије Обреновић у Смедереву*, Музеј у Смедереву, 2008.

Шипка Ергелашев, Зорица, „Пера Ј. Поповић, живот и делатност“, *Зборник за ликовне уметности Матице српске* 16 (Нови Сад), 1980, 159–202.

СКРАЋЕНИЦЕ

ДКС – Друштво конзерватора Србије

ИАУС – Институт за архитектуру и урбанизам Србије

РЗЗЗСК – Републички завод за заштиту споменика културе

САНУ – Српска академија наука и уметности

САРТИД – Српско акционарско рударско топионичарско индустријско друштво

СПЦ – Српска православна црква

Summary

Aleksandar Đ. Kadjević

ARCHITECTURAL DEVELOPMENT OF SMEDEREVO (1918–1941) IN THE LIGHT OF HISTORIOGRAPHY RESEARCHES

Obliged to the vicinity of Belgrade, as well as its own emancipation, in the period between the two world wars Smederevo is experiencing some kind of construction expansion, based on demographic and industrial growth. All types of buildings are permitted, starting from single-family homes and multi-family residential buildings, through administrative, school, commercial, catering and craft objects, to industrial plants and memorial monuments. Urban traffic infrastructure has significantly is improved, park areas and the Danube harbor have been arranged with access to the medieval fortress. Taking into account previous historiography interpretations, comprehensive attribution, precise dating and valorization of the Smederevo interwar construction must be continued and institutionally united. This will strengthen its civilization status and ensure more effective protection.